

JÁNOSI ZOLTÁN

A sziget-ember jósága

A kilencvenéves Hubay Miklósnak

A sziget fogalmát a magyar nyelv értelmező szótára úgy írja körbe, hogy „Folyó-vagy állóvízben minden oldalról vízzel körülvett kisebb-nagyobb, de nem világrész nagyságú szárazföld.” A sziget szónak ugyanakkor van egy másik, egy áttételes jelentése is, méghozzá olyan, amelyben a sziget akár világrész nagyságú is lehet: a víz rohamaitól kikezdehetetlen, rendíthetetlen, szilárd és hosszú életű erő. Identitás, menedék, életesély a fuldoklónak és a hajótöröttnek. Ez a tengertelen ország: Magyarország tele van – a Kárpátoktól vagy még távolabbról ide leömlő folyói révén – valóságos szigetekkel is. Kisebbségekkel, nagyobbakkal, köztük olyanokkal, amelyek szentet, királyt, történelmet dajkáltak. S olyanokkal is, amelyek már csak az időben léteznek, mert elsodortattak, és nem épültek újra soha. Itt Tokaj alatt, a Tisza és a Bodrog egybefolyásánál szintén áll egy sziget, egy erős, kemény kis földdarab. A sziget zöldje mögött bújnak meg az egykori tokaji vár romjai, őrizve és példázva az időt.

S nemcsak a levagdosott forrású vagy torkolatú folyóinkban: óriási szigeteket őriz a magyar kultúra az időnek a sorsban áramló óceánján is. Azokat az emberi és művészi teljesítményeket például, amelyeknek alkotói bronztáblára vésett arcélükkel és nevükkel figyelik az országot és az országot most is, nem messze innen, a tokaji gimnázium melletti emlékfalon. S jó néhány nagyon erős emberszigetet hullámozott s hullámozik körbe minden augusztusban a Tokaji Író-tábor közössége is: így Lengyel Balázst, Tornai Józsefet, Szilágyi Istvánt és másokat. Arcuk hetven-hetvenöt-nyolcvan éves vonásain ott sűrűsödik a magyar lét teljes drámája.

Hubay Miklós a magyar sors talán legkifejezőbb műnemét, a drámát választotta élete fő írói lázadásának terepéül. Már első alkotói lépéseinél tudta, hogy a teljes magyar életet a dráma: a tragédia minőségében lehet a leginkább megragadni. Első színházi tárgyú tanulmánykötete is (1941-ből) mindjárt ezt a címet viseli: *Nemzeti színházi drámai magyarság*. S mint egyetlen, a nemzeti létet és a saját sorsot egyaránt kifejező, annak traumáit és esélyeit szertesugárzó gyémántot, ezt a műnemet csiszolta, művelte, alakította, tette egyre tökéletesebbé egész életében. Mintegy negyven drámai művet alkotva meg, a *Hősök nélkül* című első, 1942-es,

rövidesen betiltott nemzeti színházi bemutatótól a legutóbbiakig, a *Tört aranykor*, a *Hová lett a rózsá elke?* című s más ezredfordulós darabokig. S ezt a sorsot mutatta fel esszéiben, sőt naplójegyzeteiben is, miközben a negyven oldalúra faragott gyémánt mellé remek színház- és drámatörténelmi tanulmányokat, színművész-portrékat – köztük a Somlay Artúrét, Uray Tivadarét – s más, főképp kultúrtörténelmi írásokat, filmforgatókönyveket és drámafordításokat helyezett. Életművében, amely maga lett ekként – ahogyan egyik dramaturgiai tanulmányának címe jelképezi – *A megváltó mutatvány* (1941), a gyakorlat és az elmélet, a művészet és a tudomány szintézisét hozva létre.

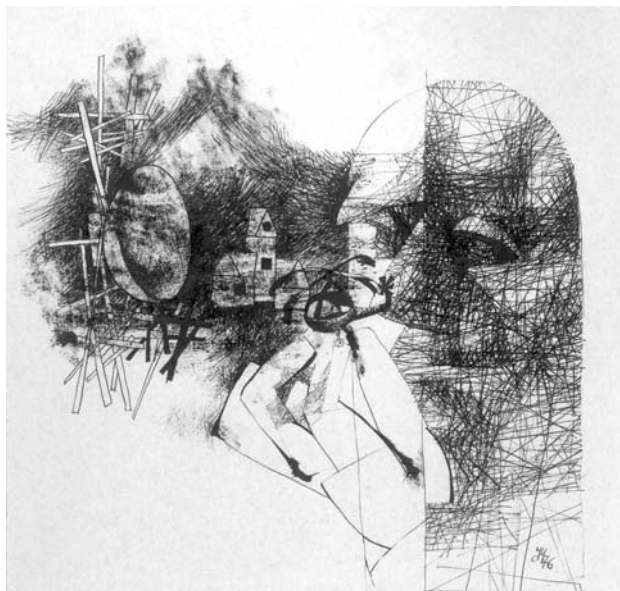
S mennyi minden fénylik vissza ma is erről a negyven oldalas gyémántról: az európai s benne a magyar ember mennyi tanulsága, üzenete! A dzsentrí, a paraszt, az örökké vívódó értelmiségi tipikus alakjai mellett konkrét sorsoké is. A Radnóti Miklóse, a Sarkadi Imrée, a Soós Imrée például. S a drámaírói tapasztalat számtalan sugara Csehovtól, Ibsentől Bernard Show-n, Ödön von Horváthon, Dürrenmatton át Pirandellóig, Brechtig és tovább. Átszűrve Hubay Miklós életművén az európai ember és a világ nagy drámai pillanatainak emlékét és mindezt rárajzolva Magyarország arcára. Szophoklész igéitől, Tacitus, Seneca, Petronius üzeneteitől a mindenkori magyar jelen alapproblémáihoz, s köztük a tokaji híd lábánál évtizedek óta újrafogalmazódó, s a szavak között gyakran már véresre horzsolts kérdéseinkig jutva el.

A Hubay Miklós egyetemes bölcsőiben ringatott, majd felébredt hősök mind azon a hídon jártak, amely 1918. április 3-án Nagyváradról kezdett el épülni, és a tokaji Paulay Ede Színház mai ünnepi perceihez érve ível át a téren és időn. Ezt a hidat kilencven kisebb, egyenként tizenkét hónapnyi boltívszerkezet fogja össze, s ha nincs is lehetőség felidézni minden szakaszát, a meghatározó emberi lépések, városok, sorsok, események közül – az emlékezés látomásában – több is szabadon villantható fel. Debrecen, Gyula, Budapest, Genf, Róma, Firenze – s mindenütt a magyar kultúra szolgálata. A Genfi Magyar Könyvtár vezetői megbízása, irodalomtanári állás a Firenzei Egyetemen, dramaturgi munka a Nemzeti Színháznál, a Pen Club, a Magyar Írószövetség elnöki tisztsége. S a híd pilléreiről a tekintetünkbe fénylő kitüntetések, közöttük a háromszor is megkapott József Attila-díj (1955, 1965, 1975), a Művészeti Alap Irodalmi Díja (1979), a Madách-díj (1983), a Déry Tibor-díj (1988), a Kossuth-díj (1994), Róma város díja (1997), a Szép Ernő jutalom (1997), az Arany János-díj (2004), az Olasz Szolidaritás Csillag-rendje (2005), s közöttük a leg többet mondó: a Hazám-díj (2006). És mindegyikben a magyar kultúra szolgálata.

Elhangzott az ideai Tokaji Író-táborban

S nemcsak ez a folytonos, szívós, sziget-rendíthetetlen-ségű szolgálat az a legbenső vezérlő elv, ami Hubay Miklós pályáját alaperőként jellemzi, hanem a másik nagyváradvival, Adyval szólva nagyon sokszor „Az elsőség jósága” is. Az a tudat, hogy: „... én alamizsnás nem leszek /, Én sohse leszek második, / Bús második, / Mert a jóság-szándék vezet.” Ennek az elszánt, „az elsőség jóságával” nem a maga tehetségébe izolált személyiséget, hanem a teljes nemzetet emelő akaratnak volt köszönhető, hogy Hubay Miklós élen járó, műfajteremtő lehetett – Vas Istvánnal és Ránki Dezsővel együtt – az első magyar musical az *Egy szerelem három éjszakája* megírásában. S hogy az első volt József Attila franciára fordításának akaratában is. Első a magyar művészek – zenészek és festők – genfi ösztöndíjainak megteremtésében. Első – mint gondolatalapító – a Magyar Dráma Napja ünnepének megalkotásában. S élen járó lehetett abban is, hogy Firenzében máig sugárzó fényekkel szeretette meg az olaszokkal a magyar irodalmat. S abban is egyetemes értéktudattal haladt az élen, hogy – szinte páratlan nyitottsággal – egyforma ihletettséggel tudott írni az itáliai reneszánszról és a pásztor-paraszt Sinka Istvánról, Bornemisza Péterrel és az abszurd dráma értékeiről. A Szabad Magyar Rádió irodalmi adásait pedig nemcsak „az elsőség jóságával”, de a hűség bátorságával is vezette 1956. október 27. és november 2. között a golyózáporoktól körbeskandált Parlamentben.

Sorsának hatalmas arányai: külföldi küldetesei mellett Hubay Miklós életútjának nagy tanulsága az a türelem is, amivel odafigyelt a magyar létben élő kultúrának és irodalomnak a nagy nyugati központoknál a hatásaiban, geográfiai kiterjedésében és nemzetközi elismertségében ugyan kisebb, a sorsot formáló akarat arányaiban ugyanakkor ezeknél semmiképpen sem törpebb, sőt gyakran ezek fölé magasodó erőfeszítéseire. Balassi, Madách, Sarkadi Imre és több más alkotónk mellett a Tokaji Íróklub törekvéseire is. Az utóbbi század magyar irodalmának megtestesült, eleven sorsaként és egyik legtisztességesebb akaratként járt és jár itt közöttünk. Évtizedek óta telíti és teszi emberi és író távlataiban is teljesebb arcának Rómát, Párizst, Itáliát, a fél világot, s a teljes világ szívós, szép humanizmusát

visszatükröző szelíd vonásaival ünnepeinket, csöndesíti, vagy ha kell, erősíti fel háborgásainkat.

Akár a tokaji sziget, amely a fák, bokrok takarásában hűségesen őrzi az egykor a Zempléni védő várat, úgy őrzi magában Hubay Miklós is a magyar irodalom csaknem kerek százados történetének rengeteg emlékét. S ha Adyt idéztem e sziget-ember elsőségét is gyakran kívánó jóságának a példázására, Adyval hadd mondjam el azt is, hogy a felhők, a szívárványok, a jégesők fölött akkor is egyre magasabban fénylik már ez a Váradról az ország s onnan Európa fölé ívelő híd, ha alatta bizony már „Őszben a sziget”. És a világban – az egykori és a mai önmagában – bolyongó hajdani nagyváradi legény akár az őszülő sziget faleveleire verset rovó Ady Endrével együtt panaszolhatná fel: „Fakó gyepét..., / Őszi virágát / Láttam ma a szigetnek / S fakó gyepét..., / Őszi virágát / Legény-volt őszi szívemnek.”

De hát nem panaszolja fel: sem az Istennek, sem a történelemnek, sem a természet törvényeinek; hiszen kezdettől értette a „sebes szárnyon járó”, „erős folyásként folyó” időt, s azt is, hogy mire való. Annak – a Balassi Bálintot is nagy kiáltásra ösztönző tudatával –, hogy: „Idővel paloták, / Házak, erős várak, / Városok elromolnak” /.../ „Még az föld is elagg, / Hegyek fogyatkoznak, / Idővel tenger apad /.../ Meglágyul keménség, / Megszűnik irígység, / Jóra fordul gyűlölség/.../ Csak én szerelmemnek / Mint pokol tűzének / Nincs vége, mert égten ég.”

S valóban: „égten ég” most is, itt is. Mert Hubay Miklós legnagyobb szerelme: Magyarország. Ezért nincs panasz, s nem lehet e folyton lázadó, egyszerre Európát és hazát akaró szeretetnek sem vége, itt izzik ebben a teremben is. Ezért kereste Hubay Miklós a *cselekvő hőst* mindig, és írta rá *őt* folyamatosan a szemünk

írására. Ezért volt élete is egyetlen *drámai tett* a nemzeti kultúráért a színpadon és a kulturális szervezetekben, itthon és külföldön. S a kínlódó szigetről beszélő Ady-versből is ezért kiáltja fel most, immár a teljes sorsával ezt a kérdést itt, nemzete elképzelt valamikori tündöklésének nevében is – a szégyen, kínlódó összeomlás helyén, hogy –: „...miért nem kezdhettük újra, / Újra és mindig / Regényét a szigetnek?”